

Šefika Alibabić¹

KONCEPTUALNE I ORGANIZACIONE KARAKTERISTIKE DALJEG OBRAZOVANJA²

- Sažetak -

Namera ovog rada je da analizira konceptualne i organizacione karakteristike daljeg obrazovanja, odnosno pojmovni status daljeg obrazovanja u sistemu pojmova nauka o obrazovanju, kao i mesto daljeg obrazovanja u obrazovnom sistemu; da identifikuje nosioce organizacije i programske orijentacije daljeg obrazovanja u praksi, faktore iz okruženja koji ga podstiču ili sputavaju; da ukaže na naučno istraživačke aktivnosti u ovom području; te da na toj osnovi sagleda perspektive daljeg obrazovanja u Srbiji. U tu svrhu su korišćeni podaci iz dostupne nam relevantne dokumentacije vladinog i nevladinog sektora, kao i rezultati našeg empirijskog istraživanja oblika daljeg obrazovanja.

Primenom metode strateške analize identifikovane su snage i slabosti, šanse i pretnje za dalje obrazovanje, što predstavlja osnovu za umereni optimizam u projektovanju perspektive daljeg obrazovanja u našoj obrazovnoj praksi.

Ključne reči: dalje obrazovanje, obrazovanje odraslih, kontinuirano obrazovanje, sistem obrazovanja.

Uvod

Obrazovni prostor Srbije je u sveobuhvatnom procesu reformisanja. Mnoge vrednosti koje su činile temelj sistema obrazovanja se preispituju, revidiraju ili potpuno nestaju. Proces oblikovanja novih vrednosti i novih ciljeva obrazovanja, proces kreiranja adekvatne obrazovne politike nije nimalo lak. Pri tome valja usklađivati tradicionalne i savremene vrednosti, svet-

---

¹ Prof. dr. Šefika Alibabić, Filozofski fakultet, Beograd.

² Rad je nastao u okviru projekta «Obrazovanje i učenje – pretpostavke evropskih integracija» (149015) koji se realizuje pri Institutu za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, a finansira ga Ministarstvo nauke Republike Srbije.

ska pozitivna iskustva i specifičnosti sopstvene sredine, surova pravila tranzicije i stare navike.

Konceptualni okvir sistema obrazovanja u Srbiji čini **filozofija doživotnog učenja i obrazovanja**. Upravo je to jedna od vrednosti koju ni u današnjim uslovima ne treba menjati, već još više naglašavati i iznalaziti adekvatne strategije za njeno puno ostvarivanje. Na osnovu stavova zvanične obrazovne politike artikulisanih kroz neka zakonska rešenja i javne nastupe političara, kao i na osnovu stavova naučne i stručne javnosti artikulisanih kroz naučne radove i stručne skupove, može se zaključiti da su u konceptualne okvire sistema obrazovanja u Srbiji uključena dva koncepta vredna pažnje – **koncept društva učenja i koncept društva znanja**. Da li ovi koncepti imaju pokriće u realnosti ili su još uvek samo vizija? Odgovore na ova pitanja pokušavamo tražiti i u ovom radu. Ovakve konceptualne osnove dobro su polazište za definisanje opštih obrazovnih ciljeva, obrazovnih strategija, i na kraju – obrazovnog sistema. Logično je očekivati da su za ostvarenje obrazovne koncepcije zasnovane na filozofiji doživotnog učenja, usmerene ka društvu učenja i društvu znanja, posebno značajni **oblici i programi daljeg obrazovanja**.

U ovom radu smo pokušali testirati ovu logičku pretpostavku, sagledavajući brojne aspekte daljeg obrazovanja u Srbiji, i to ne samo na osnovu zvaničnih statističkih pokazatelja, već i analizom relevantne dokumentacije i rezultata empirijskih istraživanja.

Rezultati ovog pokušaja mogli bi dati odgovor na pitanje - kakav stav naše društvo ima prema daljem obrazovanju. Ne treba biti posebno mudar pa reći da društvo koje u uslovima promena kakve su danas na delu «ne neguje» dalje obrazovanje, jeste društvo bez budućnosti.

Dalje obrazovanje i njemu bliski pojmovi

Tragajući za značenjem pojma **dalje obrazovanje** u naučnim i stručnim izvorima (posebno u pojmovnicima, rečnicima i enciklopedijama), dolazimo do zaključka da dalje obrazovanje nema jasan pojmovni status u sistemu pojmova nauka o obrazovanju. Susrećemo ga najčešće u anglo-saksonskim izvorima gde se određuje uglavnom u odnosu na inicijalno obrazovanje (Tuijnman, 1996). Stoga smo u ovom radu *pod pojmom dalje obrazovanje podrazumevali svako obrazovanje i učenje posle inicijalnog stručnog obrazovanja (sekundarnog), bilo da se stiče formalnim ili neformalnim putem, s ciljem profesionalnog, kulturnog, socijalnog i svakog drugog razvoja*. U pojmovnoj ravni nauka o obrazovanju, naročito andragoške nauke kod nas, mo-

gu se uočiti još dva pojma koja su vrlo bliska pojmu *dalje obrazovanje*, to su *obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje*. Osnovna odrednica za definisanje obrazovanja odraslih je starosna granica, te se tako pod **obrazovanjem odraslih** podrazumeva obrazovanje osobe starije od osamnaest godina, bez obzira na vrstu sadržaja, nivo obrazovanja ili način sticanja obrazovanja. Kada se želi govoriti o načinima, strategijama i putevima profesionalnog razvoja, onda se naglašava značaj kontinuiranog profesionalnog obrazovanja. **Kontinuirano obrazovanje** se određuje kao obrazovanje koje se dešava na univerzitetu ili van njega, formalno ili neformalno, ali svakako posle završenih studija (strukovnih ili akademskih) koje su «ulaznica» u profesiju. Cilj kontinuiranog profesionalnog obrazovanja je potpunije osposobljavanje za efikasno obavljanje profesionalnih uloga (Savićević, 2000).

Ovaj kratki osvrt na pojmove koji se koriste u naučnoj i stručnoj javnosti i u obrazovnoj legislativi, ukazuje na sličnosti među njima, ali i na moguću interferenciju navedena tri obrazovna koncepta, ili obrazovna puta. Odraslost (18 godina) je faktor koji nas navodi na pomisao o interferenciji. Naime, kontinuirano profesionalno obrazovanje se svakako odnosi na starije od 18 godina (jer se studije u najboljem slučaju završavaju sa 22 godine), dalje obrazovanje je posle sekundarnog koje traje najčešće do 18. godine, a obrazovanje odraslih je pak svako obrazovanje posle 18. godine. Ipak se ne može govoriti o potpunoj interferenciji jer dalje obrazovanje ne mora biti samo stručno (što je po definiciji kontinuirano obrazovanje), a obrazovanje odraslih može biti i osnovno/primarno i sekundarno što ne ulazi u koncept daljeg obrazovanja. Dakle, navedeni pojmovi nisu isti, delimično interferiraju. Obrazovanje odraslih je najširi pojam koji obuhvata dalje obrazovanje, a u dalje obrazovanje je integrisano i kontinuirano stručno obrazovanje.

Dalje obrazovanje u globalnom sistemu obrazovanja

Izolovano proučavanje obrazovnog sistema izvan obrazovne koncepcije i obrazovnih strategija bilo bi pogrešno i nepotpuno, jer je sistem obrazovanja zapravo samo instrument za ostvarivanje koncepcije obrazovanja (ciljeva) i obrazovnih strategija (formalnog i neformalnog obrazovanja). Teorijski gledano, filozofsku osnovu obrazovne koncepcije u Srbiji čini filozofija doživotnog obrazovanja i učenja, stoga je za očekivati da je sistem obrazovanja tako organizovan da omogućava praktičnu realizaciju učenja kroz ceo život. Dakle, doživotno obrazovanje i učenje nije cilj, već izvoriste obrazovnih ciljeva i obrazovnih strategija, odnosno temelj sistema obrazovanja (institucija, oblika, programa, načina).

Komparativno istraživanje ciljeva obrazovanja (koje se baziralo na analizi relevantnih naučnih studija i državnih reformskih dokumenata), rezultiralo je zaključkom da je opšti *cilj obrazovanja* u gotovo svim zemljama (razvijenim ili onima u razvoju) pa i u Srbiji – *doprinos razvoju i poboljšanju kvaliteta življenja* (Alibabić, 2002). To je doista vrlo uopšten cilj te se stoga on operacionalizuje putem zadataka za sve nivoe obrazovnog procesa. Iako uopšten, očigledno je da je ostvariv samo uvažavanjem svih obrazovnih puteva formalnog (školskog), neformalnog i informalnog obrazovanja. To znači da takav sistem u svoju organizacionu strukturu uključuje sve institucije i organizacije koje pružaju mogućnost zadovoljavanja obrazovnih potreba *svih i uvek* - dece, mladih, odraslih i starih. Međutim, kada pogledamo šeme ili grafičke prikaze sistema obrazovanja u Srbiji (koji se mogu naći u dokumentima i izvorima vladinog i nevladnog sektora), očigledno je da one predstavljaju ilustraciju samo sistema školstva, a nikako sistema obrazovanja, jer ilustruju samo kontinuirani školski put, formalno obrazovanje (COP - <http://www.cep.edu.yu/>). U takvom kontekstu dalje obrazovanje je «dobilo pravo glasa» samo u svom formalnom delu, kroz univerzitetsko obrazovanje. To nikako ne znači da u Srbiji ne postoji bogata praksa neformalnog daljeg obrazovanja. Primera ima mnogo, a mi ćemo ukazati na one koji mogu voditi ka sistemskim rešenjima daljeg obrazovanja u mnogim njegovim segmentima.

Sudeći po glasnogovornicima obrazovne politike (deklarativno) kao i po naučno istraživačkim orijentacijama istraživača, filozofija doživotnog obrazovanja i učenja je prihvaćena kao konceptualna osnova obrazovnog sistema u Srbiji. Za očekivati je da se obrazovni sistem sve više diversifikuje, da se tradicionalni školski sistem «otvara» za potrebe odraslih, da se integrišu (pod)sistem formalnog (školskog) obrazovanja i (pod)sistem neformalnog obrazovanja. Pokušali smo uz pomoć sistemskog pristupa odgovoriti na pitanje da li se može govoriti o (pod)sistemu daljeg obrazovanja u Srbiji. Još uvek ne može. Onaj deo daljeg obrazovanja koji se nalazi «pod krovom» formalnog obrazovanja sistemski je rešen (institucionalizovan je i zakonski regulisan), dok je drugi deo neformalnog daljeg obrazovanja nedovoljno regulisan (neki oblici i programi su akreditovani, za neke još ne postoje standardi, provajderi nedefinisani...). U zvaničnoj državnoj dokumentaciji ne postoje dokumenti koji se odnose direktno i samo na dalje obrazovanje. Međutim, postoje drugi državni dokumenti u koje su integrisani elementi daljeg obrazovanja. Primera radi navodimo najznačajnije od njih: Zakon o visokom obrazovanju (2005), Strategija razvoja obrazovanja odraslih (2006),

Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva (2003), Nacionalne strategije zapošljavanja (2005).

Polazeći od pretpostavke (ili pak činjenice) da je dalje obrazovanje jedan, i to najveći segment obrazovanja odraslih, u Strategiji razvoja obrazovanja odraslih u Srbiji (2006) možemo naći odgovore na brojna pitanja daljeg obrazovanja. Navedene odgovore smo analizirali i sublimirali u nekoliko bitnih stavova. Prema tome, dalje obrazovanje je: manifestacija doživotnog obrazovanja i učenja i stoga deo globalnog obrazovnog sistema; faktor ekonomskog razvoja (povećanja produktivnosti i konkurentnosti privrede i zapošljavanja); faktor prevazilaženja negativnih posledica promena - brzo reagovanje na potrebe privrede i tržišta rada izazvane promenama; način da se podrži lični razvoj i mogućnost pojedinca da bude zaposlen, nezavisan, zadovoljan poslom, zdrav i aktivan.

Iz navedenog sledi da je misija (pod)sistema daljeg obrazovanja (koji se još uvek «gradi») davanje odgovora na potrebe tržišta rada, odgovora na profesionalne izazove i permanentno zadovoljavanje potreba pojedinaca za znanjima i veštinama. Ova misija se može operacionalizovati putem brojnih ciljeva i konkretnih zadataka koji se ostvaruju kroz (pod)sistem formalnog i neformalnog daljeg obrazovanja. Strukturu tog (pod)sistema čine institucije i organizacije raznolike po svom pravno-finansijskom statusu, državne (budžetski finansirane), neprofitne i profitne, vladine i nevladine organizacije. Za neke od njih dalje obrazovanje je osnovna delatnost (npr. za fakultete i strukovne akademije), za neke je dalje obrazovanje instrument podrške primarnoj delatnosti (kompanije). Institucije i organizacije za dalje obrazovanje razvijaju i realizuju programe različitog tipa, programe stručnog osposobljavanja i usavršavanja, programe usmerene na zadovoljavanje ličnih potreba za samoispunjenjem.

Formalno i neformalno dalje obrazovanje - ka sistemu daljeg obrazovanja

Institucije daljeg formalnog obrazovanja – visoko obrazovanje. S obzirom da smo se opredelili da pod daljim obrazovanjem u ovom radu podrazumevamo svako obrazovanje posle sekundarnog / srednjeg obrazovanja (iako postoje mišljenja da je to svako obrazovanje posle primarnog), jedino institucije visokog obrazovanja omogućavaju dalje obrazovanje koje vodi do zvanično priznatih stepena stručne spreme. Visoko obrazovanje u Srbiji je još uvek u reformskim okolnostima. Zakon o visokom obrazovanju kao svojevrsna «ulaznica» u Evropski obrazovni prostor, usvojen je 2005. godine i

njime se reguliše rad univerziteta, visokoh škola i akademija strukovnih studija (univerzitetski i neuniverzitetski sektor).

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2005/06. akademskoj godini u Srbiji je studiralo ukupno 229.355 studenata (48% je finansirano iz budžeta države) (Statistički godišnjak, 2006.). Ovaj podatak pokazuje da je zavidan broj stanovnika Srbije uključen u ovu vrstu daljeg obrazovanja. Šteta je što nemamo podatke koji pokazuju koliko je onih koji su posle srednje škole direktno nastavili školovanje (mladih), a koliko je onih koji studiraju «uz rad» (odraslih). Čini nam se da je ovih drugih jako malo, jer novi zakon o visokom obrazovanju nije otvorio «vrata» za «studiranje uz rad». Istina je da on predviđa i studije na daljinu (koje bi bile pogodne za zaposlene), ali je taj oblik još uvek nedovoljno razvijen. Reklo bi se da privatni fakulteti imaju više sluha za potrebe odraslih/zaposlenih nego državni, jer nude fleksibilnije obrazovne oblike kao odgovor na potrebe tržišta rada.

(Pod)sistem visokog obrazovanja u Srbiji je bio prilično neefikasan. Svrha novog, reformskog zakona koji daje osnovu za implementaciju Bolonjske deklaracije je da sistem učini efikasijim.

Pored akademskih i stručnih kvalifikacija na visokom nivou, fakulteti pružaju mogućnost daljeg formalnog kontinuiranog stručnog obrazovanja na postdiplomskom nivou – specijalističke i doktorske studije. Ovi oblici do sada nisu bili masovni, ali sudeći po konkursnoj (upisnoj) kampanji mnogih fakulteta (koju su verovatno zasnovali na analizi obrazovnih potreba), očekuje se trend rasta broja specijalizanata i doktoranada na univerzitetima u Srbiji.

Institucije/provajderi daljeg neformalnog obrazovanja. Organizacije i institucije neformalnog obrazovanja i učenja doživljavaju ekspanziju i, mada je njihov razvoj neplanski, najčešće nije praćen, vrednovan, verifikovan, a ni dovoljno cenjen, one ipak imaju veoma važnu ulogu u odgovaranju na narasle potrebe društva u ekonomskoj i političkoj tranziciji, praćenih snažnim promenama u svim sferama društvenog, ali i ličnog života. U Srbiji postoji niz organizacija i institucija koje organizuju i realizuju oblike i programe neformalnog daljeg obrazovanja. Na žalost, ne postoji sistematsko praćenje i prikupljanje podataka o provajderima svih oblika daljeg obrazovanja i učenja, ali u praksi se izdvaja nekoliko grupa provajdera.

Institucije visokog obrazovanja. U skladu sa svojom misijom institucije visokog obrazovanja imaju dva jasna zadatka, inicijalno (formalno) obrazovanje za profesiju i kontinuirano dalje obrazovanje. Ovaj drugi zadatak se ostvaruje formalnim i neformalnim obrazovnim putevima. O formalnim putevima smo već nešto rekli. Neformalni putevi su brojniji, fleksibilniji, pril-

gođeniji odraslina, ali haotičniji, sistemski ne uređeni. Istraživanja sprovedene kod nas pre desetak godina su ukazala na činjenicu da postojeće univerzitetske strukture nisu u stanju izaći u susret daljem kontinuiranom profesionalnom obrazovanju. Iskazana je potreba da fakulteti formiraju centre za dalje obrazovanje za profile koje obrazuju (Savićević, 2000). Danas fakulteti u Srbiji organizuju oblike daljeg profesionalnog obrazovanja s ciljem inoviranja znanja i razvijanja veština (kurseve, seminare, savetovanje, predavanja, konsultativno-instruktivni rad na terenu) i tako reaguju na aktuelne probleme profesije. Do precizne evidencije o broju učesnika pojedinih oblika i programa nismo došli. Procene koje smo dobili na pojedinim fakultetima variraju i nisu pogodne za uopštavanje.

Škole (osnovne i srednje) se javljaju kao organizatori oblika neformalnog daljeg obrazovanja, odnosno in-servis usavršavanja nastavnika. Ohrabruje činjenica da se danas škole sve više otvaraju za raznovrsne programe, kako za potrebe eksternog okruženja, tako i za potrebe daljeg obrazovanja nastavnika koje se zadovoljavaju putem in-servis usavršavanja.

Centri za kontinuirano obrazovanje odraslih (CARDS program), kojih ima 5 u Srbiji, realizuju programe prekvalifikacije, dokvalifikacije i specijalizacije. U 2007. godini su organizovali 90 raznovrsnih (certifikatnih) obuka kroz koje je prošlo 2057 polaznika.

Centri za profesionalni razvoj zaposlenih, kojih za sada ima samo tri – u Nišu, Čačku i Užicu (u planu je osnivanje još 5 centara) realizuju programe za usavršavanje zaposlenih u obrazovanju iz Kataloga akreditovanih programa Zavoda za unapređenje vaspitanja i obrazovanja.

Narodni, radnički i otvoreni univerziteti. Ove institucije su nekada predstavljale stub sistema obrazovanja odraslih – i po brojnosti, i po svojoj ulozi. Zvanična statistika je u poslednjih nekoliko godina prestala da prati ove institucije, što znači da je njihov broj pao ispod statistički značajne granice. Danas, iako malobrojni, realizuju programe stručne obuke, stranih jezika, kompjuterske obuke, a ređe programe građanskog obrazovanja i opštekulturnog obrazovanja.

Nacionalna služba za zapošljavanje, sa svojom mrežom lokalnih filijala u svim većim gradovima Srbije, predstavlja jednog od najznačajnijih provajdera daljeg obrazovanja za nezaposlene. Podizanje konkurentnosti i zapošljivosti radne snage ostvaruje se kroz brojne programe i raznovrsne oblike.

U okviru *Privredne komore Srbije* deluje Centar za edukaciju i stručno obrazovanje, osnovan 2002. godine, s ciljem da privrednicima omogući savremenu i kontinuiranu poslovnu edukaciju, zasnovanu na znanjima i veštinama iz svih oblasti menadžmenta, radi podizanja nivoa profesionalne kom-

petentnosti poslovnog znanja i veština. U 2007. godini Centr je organizovao oko 80 različitih obrazovnih aktivnosti o sledećim temama i oblastima: privreda, menadžment i upravljanje ljudskim resursima, poslovna komunikacija, upravljanje stresom, upravljanje projektima, veštine poslovnog upravljanja, marketing, elektronsko poslovanje, e-learning, primena standarda iz različitih oblasti itd.

Postoji niz *agencija* i njima srodnih institucija vezanih za regionalni, privredni i ekonomski razvoj i preduzetništvo. One su najčešće vezane za implementaciju vladinih strategija iz oblasti ekonomije i privrede, a finansirane su uglavnom preko projekata. Agencije se javljaju kao nosioci organizacije brojnih aktivnosti daljeg obrazovanja čiji je cilj doprinos efikasnoj implementaciji željenih promena u različitim oblastima. Primeri ovakvih organizacija su Agencija za regionalni razvoj, Agencija za mala i srednja preduzeća i sl.

Kompanije, firme, koncerni su sve značajniji provajderi daljeg obrazovanja, usmereni pretežno na svoje zaposlene. Firme sa velikim brojem zaposlenih imaju i svoja odeljenja za menadžment i razvoj ljudskih resursa, koja sistematski brinu o razvoju i unapređenju svog kadra, pre svega putem obuka. Te obuke izvide interni treneri, ili se organizuju uz pomoć komercijalnih provajdera, ili slanjem zaposlenih na neke od programa u javnoj ponudi. Teme i sadržaji ovih obuka i usavršavanja su brojne i raznovrsne i veoma zavise od profila preduzeća/firme. Oblici daljeg obrazovanja imaju naročito značajnu ulogu u velikim multinacionalnim kompanijama (Coca-Cola, McDonalds, American Tobacco, banke...) u fazi privatizacije i tranzicije, kada zaposlene treba pripremiti za potpuno nove poslove i zadatke.

Profesionalna udruženja i asocijacije imaju zadatak da brinu o profesionalnom razvoju pripadnika profesije, a profesionalni razvoj se temelji na daljem obrazovanju. Primeri ovakvih organizacija su lekarske komore, udruženja pravnika, društva istoričara, nastavnika jezika, geografa, matematičara, zatim udruženja knjigovođa i revizora, društva pedagoga, andragoga, psihologa, asocijacije menadžera ljudskih resursa itd. Sve više, ove organizacije i udruženja preuzimaju odgovornost za definisanje standarda za programe obrazovanja i obuke u okviru svojih profesija.

Nevladina udruženja i organizacije civilnog društva su od sredine devedesetih godina postali jedan od stubova sistema neformalnog daljeg obrazovanja. Iako se bave neformalnim obrazovanjem, neverifikovanim i često neprepoznatim, njihov značaj i uloga su od neprocenjive važnosti, čak su uključene i u kreiranje strategije i politike obrazovanja, a u suštini imaju razvojnu i dopunsku ulogu u sistemu obrazovanja. Od svih provajdera daljeg

neformalnog obrazovanja, nevladine organizacije se najviše karakterišu raznovrsnošću sadržaja i oblika obrazovanja. Prema podacima Centra za razvoj neprofitnog sektora (CRNPS), u Srbiji je aktivno oko 1 900 nevladinih organizacija. Nevladine organizacije mogu punopravno da učestvuju sa ostalim nosiocima i u ponudi akreditovanih programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju, ukoliko ispune kriterijume definisane od strane Zavoda za unapređenje vaspitanja i obrazovanja.

Privatne obrazovne ustanove i firme - sve ih je više u spektru provajdera. Na narasle potrebe za raznim oblicima obrazovanja sve uspješnije odgovaraju komercijalni provajderi – trening centri, konsalting firme i sl, mada još uvek ne postoje jasni kriterijumi za procenu kvaliteta njihovog rada u oblasti pružanja »obrazovnih usluga«.

Međunarodne organizacije, institucije i fondacije, sem što u svoje projekte koje realizuju u Srbiji uključuju razne tipove lokalnih provajdera daljeg obrazovanja, ponekad se i same javljaju kao provajderi.

Naučne organizacije kao nosioci i promoteri savremenih naučnih trendova, organizuju razne oblike daljeg obrazovanja za svoje članove, kao i za širu javnost.

Ne treba zaboraviti brojne druge organizacije i institucije koje organizuju i realizuju oblike daljeg obrazovanja kao što su: *kulturne institucije, sportske organizacije, klubovi i rekreativni centri, institucije za društvenu brigu o starima, verske organizacije, kazneno-popravne ustanove, mediji ...*

Primeri dobre prakse daljeg obrazovanja³

Jedan od vidova daljeg obrazovanja koji je u ekspanziji predstavlja stručno usavršavanje nastavnika svih nivoa i menadžment timova osnovnih i srednjih škola, čemu država poklanja veliku pažnju. *Centar za stručno usavršavanje nastavnika* definisao je obavezni minimum od 100 sati stručnog usavršavanja tokom 5 godina za nastavnike, a od trenutka dobijanja licence. Odziv nastavnika na ovu obavezu je više nego zadovoljavajući. To ohrabruje, ali nema podataka na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o implementaciji naučenog u praksi.

---

³ Podaci koje navodimo su prezentovani u Nacionalnom izveštaju o razvoju i stanju obrazovanja i učenja odraslih – CONFINTEA VI, (2008) Beograd i u Izveštaju o Evaluaciji programa (2008), BFPE, Beograd. Jedan deo podataka su nalazi naših empirijskih istraživanja daljeg obrazovanja.

Još jedan primer je ohrabrujući - u 2007/08. godini je 15.000 učitelja prošlo kroz kratke seminare za usavršavanje u organizaciji *Društva učitelja Srbije*.

Postoje i podaci za neke neformalne oblike obrazovanja u specifičnim oblastima, kao što je npr. *državna uprava*. Reforma državne uprave i pravosuđa između ostalog je podrazumevala funkcionisanje državne uprave zasnovano na principima profesionalizacije i depolitizacije. U tom cilju sprovedeno je osposobljavanje i usavršavanje kadrova. U 2006. godini, kroz 41 različitu obuku, prošlo je 1358 državnih službenika.

Učešće polaznika u oblicima i programima obrazovanja vezanim direktno ili indirektno za privredu u stalnom je usponu. Primer za to je *Privredna komora Srbije*, koja je u periodu od 2002-2007. godine organizovala blizu 500 najrazličitijih obuka, seminara, debata, prezentacija i sl. u oko 300 oblasti za blizu 20.000 polaznika. Samo u 2007. u različitim programima učestvovalo je 2.527 polaznika.

Programi daljeg obrazovanja *Nacionalne službe za zapošljavanje* namenjeni nezaposlenim licima obuhvatili su u 2007. godini 12 100 lica, sa značajnim efektima zapošljavanja (oko 62% se zaposlilo).

Da su *kompanije* značajni provajderi daljeg obrazovanja pokazuje primer jedne velike kompanije u kojoj smo sprovedli istraživanje (koja je želela ostati anonimna). Ova kompanija je u 2007. godini za svoje zaposlene organizovala 180 obuka (treninga, predavanja, seminara, in-haus seminara...), različitog trajanja i sadržaja, a ukupan broj sati svih obuka je bio 44 474 sata. U obukama su učestvovali menadžeri svih linija i stručnjaci svih nivoa. Sa nekoliko tema ćemo ilustrovati programsku orijentaciju daljeg obrazovanja u ovoj kompaniji, a to su: poslovna administracija, menadžment i liderske veštine, tim bilding, pravo, finansije, marketing i PR, prodaja, strani jezici, HRM, informatika...

Beogradski fond za političku izuzetnost (BFPE) je nevladina organizacija koja je za poslednje 4 godine organizovala i realizovala 450 predavanja i radionica u okviru 4 tipa obuka: 1. *Godišnji seminar* sa četiri modula (od kojih jedan u Strasburu), namenjen političarima, aktivistima NGO i medijskim poslenicima; organizovan je 4 puta (u saradnji sa Savetom Evrope) i obuhvatio 150 polaznika; 2. *Edukacija političarki*, realizovana 4 puta sa 88 polaznika; 3. *Obuka mladih lidera* pet puta sa 200 polaznika; 4. *Jačanje kapaciteta skupštinskih odbora* (za poslanike) dva puta sa 31 polaznikom (Evaluacija programa, BFPE, 2008.)

Naučno istraživanje daljeg obrazovanja

Dalje obrazovanje je značajno istraživačko područje, ne samo u okvirima nauka o obrazovanju, već i drugih – pravnih, ekonomskih, socioloških nauka. Naša analiza je pokazala da je u poslednjih pet godina najviše istraživačkih radova (u časopisima, zbornicima i monografijama) iz oblasti daljeg obrazovanja bilo na teme stručnog usavršavanja nastavnika (in-servis, organizacija, upravljanje, motivacija, kvalitet...) i na teme razvoja ljudskih resursa (potrebe, organizacija treninga, programi, evaluacija, organizacija koja uči, radnik znanja...) Ovakav nalaz ima i svoje opravdanje. Za očekivati je da oni koji poučavaju budu u žiži ineresovanja kad je dalje učenje i obrazovanje u pitanju. Isto tako, za očekivati je da je znanje danas konkurentska prednost, a kako do njega doći ako ne daljim obrazovanjem i učenjem. Brojni naučno-istraživački projekti koji se realizuju pri institutima i fakultetima društvene/obrazovne orijentacije obuhvataju probleme daljeg obrazovanja. Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu je jedina naučno istraživačka institucija u Srbiji primarno orijentisana na istraživanja obrazovanja odraslih i daljeg obrazovanja kao strategija ostvarivanja koncepcije doživotnog učenja. U toku je realizacija petogodišnjeg projekta na ovom Institutu pod nazivom «Obrazovanje i učenje - pretpostavke evropskih integracija» Brojni su problemi daljeg obrazovanja obuhvaćeni ovim projektom, pored uvek aktuelnog usavršavanja nastavnika, tu su problemi profesionalizacije menadžmenta u obrazovanju, strategije doživotnog obrazovanja i učenja, obrazovanje odraslih u funkciji prevazilaženja siromaštva, stručno obrazovanje odraslih, fenomen obrazovnih potreba, planiranja i programiranja obrazovanja odraslih, razvoj ljudskih resursa, slobodno vreme i obrazovanje odraslih... Činjenica da ovaj projekat finansira Ministarstvo za nauku Republike Srbije, ukazuje da je država ipak zainteresovana za dalje obrazovanje, iako ono samo delimično pripada formalnom/školskom sistemu.

Perspektive daljeg obrazovanja

U prethodnim odeljcima ovog rada smo pisali o (ne)brizi države za dalje obrazovanje, o koncepcijskim pitanjima, organizacionim i programskim orijentacijama daljeg obrazovanja. S obzirom na ulogu i značaj daljeg obrazovanja u realizaciji koncepcije doživotnog obrazovanja i učenja, dobro bi bilo sagledati moguće barijere i podsticaje njegovog razvoja. Pokušali smo uz

pomoć primene metode strateške analize sagledati snage i slabosti, šanse i pretnje za dalje obrazovanje u Srbiji.

Snage

Veliki broj provajdera
Pozitivna tradicija
Kompetentni stručnjaci za obrazovanje
Zasnovanost sistema na konceptu
doživotnog obrazovanja

Slabosti

Neformalni sistem nije certifikovan
Nedostaju standardi kvaliteta
Nezainteresovanost univerzitet. sektora
Odnos obrazovne politike (nema zakona)

Šanse

Obrazovna struktura stanovništva
Prestrukturiranje privrede
Kompetitivnost na tržištu
Globalizacija

Pretnje

Politička i ekonomska nestabilnost
Siromaštvo (nizak standard)
Križa sistema vrednosti
Nezaposlenost

Da bi perspektiva daljeg obrazovanja u Srbiji bila pozitivna, odnosno projektovanje njegovog razvoja osnovano, neophodno je prevazići slabosti, a pretnje učiniti šansama. Kako? Mudro, s optimizmom i mobilizacijom intelektualnih resursa kojih u Srbiji ima dosta.

Šefika Alibabić¹

CONCEPTUAL AND ORGANISATIONAL KARACTERISTICS OF FURTHER EDUCATION

- Summary -

The purpose of this paper is to analyse conceptual and organisational features of further education – the status of further education concept in the notional/conceptual system of further education studies, as well as the place of further education in educational system; to identify the bearer of organization and program orientation of further education in practice, enviromental factors which stimulate or inhibit the idea of further education; to point out the scientific and research activities in this field; and, based on this, to comprehend further education prospects in Ser-

---

¹ Prof. dr. Šefika Alibabić, Filozofski fakultet, Beograd.

bia. For this purpose, available and relevant government and non-government sectors' data and empirical research results about the shape, aspects, form of further education have been used.

Strategic analysis method has been used to identify strengths and weaknesses, opportunities and threats for further education, which represents the foundation, framework, mild optimism for further education planning in our educational system.

Key words: further education, adult education, continuing education, educational system.

Literatura:

- Alibabić, Š., (2002), Teorija organizacije obrazovanja odraslih, Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet, Beograd.
- Evaluacija programa, (2008), BFPE, Beograd (interni materijal).
- Nacionalni izveštaj o razvoju i stanju obrazovanja i učenja odraslih, za VI Međunarodnu konferenciju o obrazovanju odraslih – CONFINTEA VI, (2008), Beograd (nepublikovan interni materijal).
- Savićević, D., (2000), Put ka društvu učenja, DP «Đuro Salaj» i JNIP «Prosvetni pregled», Beograd.
- Statistički godišnjak, (2006), Zavod za statistiku, Beograd.
- Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji, (2006), Službeni glasnik RS.
- Tuijnman, A.C., (1996), Concepts, Theories and Methods, In: Tuijnman A.C.(ed), International Encyclopedia of Adult Education, Pergamon.
- Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi – četiri godine kasnije, (2005), Zbornik radova, AOM, Beograd.
- Zakon o visokom obrazovanju, (2005), MPRS, Beograd.
- COP – <http://www.cep.edu.yu/>